

Nosirova Umida Abdusattarovna

Yangi Asr Universiteti

Maxsus Pedagogika kafedrası katta o‘qituvchisi

Annotatsiya: Autistik spektr buzilishlari (ASB) va nutq rivojlanishi o‘rtasidagi bog‘liqlik nevrologiya va maxsus pedagogika sohasida muhim mavzulardan biridir. ASB bilan yashovchi shaxslarning nutqiy va kommunikativ qobiliyatlari buzilishi mumkin bo‘lib, bu ularning so‘zlashuvi, tilni tushunishi hamda ijtimoiy muloqotga kirishishiga salbiy ta’sir qiladi. Ushbu maqolada autizmga uchraydigan nutq buzilishlarining nevrologik asoslari tahlil qilinib, miya tuzilishi, hissiy qayta ishlash va kognitiv jarayonlarning til rivojlanishiga ta’siri ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, maqolada autistik bolalarda kuzatiladigan nutq va til buzilishlari, jumladan, echolaliya, nutqning kechikib rivojlanishi va pragmatik til qobiliyatlaridagi muammolar yoritiladi. Diagnostika usullari, jumladan, neyroximoya va xulq-atvor baholash metodlari, autizm bilan bog‘liq nutq buzilishlarini aniqlashda qanday yordam berishi muhokama qilinadi. Nutq va muloqot qobiliyatlarini yaxshilash uchun qo‘llaniladigan asosiy muolajalar, jumladan, nutq terapiyasi, muqobil va qo‘shimcha kommunikatsiya (AAC) tizimlari hamda xulq-atvor terapiyalari (masalan, Applied Behavior Analysis – ABA) haqida ma’lumot beriladi. Shuningdek, erta aralashuv va individual ta’lim dasturlarining ahamiyati ta’kidlanib, autistik shaxslarning kommunikativ rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha samarali strategiyalar bayon etiladi.

Kalit so‘zlar: Autistik spektr buzilishlari (ASB), nutq rivojlanishi, nutq buzilishlari, nevrologik kasalliklar, kommunikativ qobiliyat, pragmatik til qobiliyati, echolaliya, nutq terapiyasi, kognitiv rivojlanish, muqobil va qo‘shimcha kommunikatsiya (AAC), xulq-atvor terapiyasi (ABA), erta aralashuv, maxsus pedagogika, neyropsixologiya, sensor integratsiya.

Kirish.

Nutq insonning asosiy kommunikativ vositalaridan biri bo‘lib, uning rivojlanishi murakkab nevrologik va kognitiv jarayonlarga bog‘liq. Biroq, ayrim nevrologik kasalliklar, jumladan, autistik spektr buzilishlari (ASB), ushbu jarayonga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. ASB bilan yashovchi bolalar va kattalar ko‘pincha nutq rivojlanishida kechikish, pragmatik til qobiliyatidagi nuqsonlar hamda muloqot qiyinchiliklariga duch kelishadi. Ushbu holat ularning ijtimoiy integratsiyasi va

kundalik hayotdagi faoliyatiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. ASB bilan bog'liq nutq buzilishlari individual xususiyatlarga ega bo'lib, ba'zi bolalarda butunlay nutqsizlik (mutizm), boshqalarida esa cheklangan yoki o'ziga xos nutq shakllari, jumladan, echolaliya va monoton nutq kuzatilishi mumkin. Ushbu buzilishlarning kelib chiqishida miya tuzilishi, nerv tizimining ishlash mexanizmlari, hissiy qayta ishlash jarayonlari va kognitiv rivojlanish muhim rol o'ynaydi. Mazkur maqolada autistik spektr buzilishlari va nutq rivojlanishi o'rtasidagi bog'liqlik tahlil qilinadi. Shuningdek, ASB bilan yashovchi shaxslarda kuzatiladigan asosiy nutq buzilishlari, ularning diagnostikasi, erta aralashuv va terapiya usullari, jumladan, nutq terapiyasi, muqobil va qo'shimcha kommunikatsiya (AAC) tizimlari hamda xulq-atvor terapiyalari (ABA) kabi usullar muhokama qilinadi. Ushbu tadqiqotning maqsadi – autistik shaxslarning kommunikativ qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan samarali strategiyalarni aniqlash va amaliyotga tatbiq etishdan iborat.

Asosiy qism.

1. Autistik spektr buzilishlari (ASB) va nutq rivojlanishi o'rtasidagi bog'liqlik. ASB bilan yashovchi bolalarda nutq rivojlanishi sezilarli darajada kechikishi yoki buzilishi mumkin. Bu bolalar ko'pincha ijtimoiy o'zaro ta'sir va muloqotda qiyinchiliklarga duch keladilar, bu esa ularning nutq rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Nutqiy muloqotdagi qiyinchiliklar, masalan, echolaliya (boshqalarning so'zlarini takrorlash) yoki umuman nutqning yo'qligi, ASBning keng tarqalgan belgilaridir.

2. ASB bilan bog'liq nutq buzilishlarining sabablari. ASB bilan bog'liq nutq buzilishlarining sabablari murakkab va ko'p qirrali. Miya tuzilmasidagi o'zgarishlar, masalan, miya yarim korteksi, hipokampus va serebellumdagi mikrostruktura o'zgarishlari, xotira, nutq, diqqat va umumiy miya faoliyatining yomonlashishiga olib keladi.

3. ASB bilan bog'liq nutq buzilishlarini tashxislash. ASB bilan bog'liq nutq buzilishlarini erta tashxislash muhim ahamiyatga ega, chunki erta aralashuv bolalarning kommunikativ qobiliyatlarini yaxshilashda samarali bo'lishi mumkin. Tashxis qo'yishda bolalarning ijtimoiy muloqotdagi qiyinchiliklari, takrorlanuvchi xatti-harakatlari va cheklangan qiziqishlari kabi belgilar e'tiborga olinadi.

4. ASB bilan bog'liq nutq buzilishlarini tuzatish usullari. ASB bilan yashovchi bolalarda nutq buzilishlarini tuzatish uchun turli pedagogik va terapevtik yondashuvlar qo'llaniladi. Erta tashxis, maxsus terapiya usullari (masalan, PECS, logopediya), ijtimoiy o'yinlar va vizual yordamlar kabi usullar samarali hisoblanadi.

VOLUME-3, ISSUE-3

5. ASB bilan yashovchi bolalar uchun ta'lim va ijtimoiy integratsiya. ASB bilan yashovchi bolalar uchun ta'lim jarayonini moslashtirish va ijtimoiy integratsiyani ta'minlash muhimdir. Ko'pgina bolalar o'qishga tayyorgarlik ko'rishadi va bilimning turli sohalarida potensial qobiliyatlarini rivojlantiradilar. Deyarli har bir autizimli bolada proksimal rivojlanish zonasi va uning muvaffaqiyatli rivojlanishi uchun zaxiralar mavjud.

6. Ota-onalar va jamiyatning roli. ASB bilan yashovchi bolalarning nutq rivojlanishida ota-onalar va jamiyatning qo'llab-quvvatlashi katta ahamiyatga ega. Ota-onalar uchun maxsus treninglar, jamiyatda autizm haqida xabardorlikni oshirish va qo'llab-quvvatlash guruhlarini tashkil etish bolalarning ijtimoiy va kommunikativ rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

7. Tadqiqotlar va kelajakdagi yo'nalishlar. ASB va nutq rivojlanishi o'rtasidagi bog'liqlikni chuqurroq o'rganish uchun qo'shimcha tadqiqotlar o'tkazish zarur. Bu sohadagi yangi yondashuvlar va terapiya usullarini ishlab chiqish, shuningdek, mavjud usullarni takomillashtirish orqali ASB bilan yashovchi bolalarning hayot sifatini oshirish mumkin. Umuman olganda, ASB bilan bog'liq nutq buzilishlarini erta aniqlash va mos terapiya usullarini qo'llash bolalarning kommunikativ va ijtimoiy qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi.

Xulosa

Autistik spektr buzilishlari (ASB) bilan yashovchi bolalarda nutq rivojlanishidagi qiyinchiliklar ularning ijtimoiy va kognitiv rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. ASB bilan bog'liq nutq buzilishlarini erta aniqlash va moslashtirilgan pedagogik hamda terapevtik yondashuvlarni qo'llash muhim ahamiyatga ega. Logopedik amaliyotda sensor integratsiya texnologiyalaridan foydalanish, masalan, sensorli ekranlar va interaktiv o'yinlar orqali bolalarning nutqiy qobiliyatlarini rivojlantirishda samarali natijalar beradi. Shuningdek, ABA terapiya usulidan to'g'ri foydalanish autizm sindromli va turli xil nutq nuqsonlarini bartaraf etishda samarali natijaga erishishga yordam beradi. Ota-onalar, pedagoglar va terapevtlarning hamkorligi, shuningdek, jamiyatning qo'llab-quvvatlashi ASB bilan yashovchi bolalarning nutq rivojlanishini yaxshilash va ularning ijtimoiy integratsiyasini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Autizm spektri. Vikipediya.
2. Autizm. Vikipediya.

VOLUME-3, ISSUE-3

3. Autistik spektr buzilishi. O‘zbekiston Respublikasi Sog‘liqni saqlash vazirligi
4. Autizm - kasallik belgilari, diagnostika va davolash. Med24.uz
5. Autizm spektri buzilishlari bo'lgan bolalarga korreksion-pedagogik yordamni tashkil etilishi. Cyberleninka.ru.
6. Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim yoshidagi bolalar ijtimoiy moslashuvida ABA terapiya usulining ahamiyati. Ilmiy anjumanlari.
7. Bolalar nutqda nuqsonlarining kelib chiqish sabablari va ularning korreksiyasi. Science.jdpu.uz.
8. Nutqning buzilishi. Asosiy nuqsonlarning tasnifi. Vogueindustry.com.
9. 15-bob. Nutq tempining buzilishi. Studmate.ru.
10. Tez aytishlar – bolalar nutqini o‘stirishning eng samarali vositasi. BuxDU ilmiy maqolalar to‘plami.